

Adevărurile prime sunt cele care afirmă pe același despre el însuși sau neagă opusul său; așa cum, de exemplu, *A este A* sau *A nu este non-A*. Dacă este adevărat că *A este B*, este fals că *A nu este B* sau că *A este non-B*. Tot astfel, *orice lucru este așa cum el este; fiecare lucru își este asemenea sieși sau egal cu sine-însuși; nimic nu este mai mare, nici mai mic decât el însuși*, – și alte enunțuri de acest gen, care, deși au între ele grade de prioritate, pot totuși să fie cuprinse toate sub denumirea unică de „adevăruri” identice. Toate celelalte adevăruri se reduc însă la cele prime prin intermediul definițiilor, adică prin rezoluția noțiunilor, în aceasta constând dovada *a priori*, independentă de experiență. În acest sens, voi da un exemplu: propoziția acceptată în rândul Axiomelor la fel de bine de matematicieni și de toți ceilalți, anume: *întregul este mai mare decât partea sau partea este mai mică decât întregul*, se demonstrează foarte ușor prin definiția *mai-micului* și *mai-marelui*, adăugând aici o axiomă primitivă sau identică. De fapt, *mai mic* este ceea ce este egal cu partea unui alt lucru (*a celui mai mare*), definiție într-adevăr foarte ușor de înțeles și care se acordă cu practica general răspândită atunci când se compară lucrurile între ele și prin care se află ceea ce este egal mai-micului, relevând excesul mai-marelui. Ceea ce și dă raționamentul următor: partea este egală cu o parte a întregului (adică egală cu sine însăși, în virtutea axiomei identice: *orice lucru este egal cu sine însuși*); dar

ceea ce este egal cu o parte a întregului este mai mic decât întregul (prin definiția *maimicului*). Deci, partea este mai mică decât întregul.¹ Predicatul sau consecventul se află, deci, totdeauna în subiect sau în antecedent; tocmai în aceasta și constă natura adevărului în genere, adică conexiunea între termenii enunțării, cum de altfel a remarcat-o Aristotel. În adevărurile identice, această conexiune și cuprindere a predicatului în subiect este expresă, în timp ce în toate celelalte adevăruri ea este implicată și trebuie să fie arătată prin analiza noțiunilor, – în acesta și rezidând demonstrația *a priori*.

Acesta este adevărat pentru orice adevăr afirmativ, universal sau singular, necesar sau contingent, precum și pentru denotație, atât intrinsecă, cât și extrinsecă. Aici se ascunde și admirabilul secret în care e conținută natura contingenței sau distincția esențială dintre adevărurile necesare și cele contingente², distincție prin care este înlăturată dificultatea privind necesitatea fatală a evenimentelor, chiar a celor libere.

Multe alte consecințe, de mare importanță, rezultă tocmai din aceste adevăruri, care, în virtutea prea marii lor facilități, nu au fost îndeajuns luate în considerare; de îndată se naște de aici axioma recunoscută că: *nimic nu este fără rațiune (rien n'est sans raison)*, adică *nu există efect fără cauză*³. Fără aceasta, ar exista un adevăr care nu ar putea fi probat *a priori*, care nu s-ar rezolva în adevăruri identice⁴, ceea ce este contrar naturii adevărului, care, în mod expres, ori implicit, este întotdeauna identic. Urmează de asemenea că, atunci când în date toate elementele se comportă de o parte în același mod ca și în cealaltă, și în soluții sau consecvente se vor comporta toate la fel, atât de o parte, cât și de alta; aceasta întrucât nu se poate găsi nici un

temei (*raison*) de diferențiere, fără a-l scoate, în orice stare, din ceea ce este dat. Corolarul sau, mai degrabă, un exemplu în acest sens îl constituie chiar postulatul lui Arhimede, la începutul *Echilibrelor*: brațele unei balanțe și greutatele puse de o parte și de alta fiind egale, totul va fi în echilibru. De unde rezultă că există și *o rațiune a lucrurilor eterne*: dacă ne-am închipui că lumea a existat din eternitate și că în ea nu ar exista decât elemente de formă sferică, ar trebui atunci să arătăm rațiunea pentru care acestea sunt sfere mai degrabă decât cuburi.

Urmează de aici de asemenea că *în natură nu există două lucruri singulare care să difere numai numeric*⁵; căci trebuie să putem în orice caz să arătăm rațiunea pentru care ele sunt diverse, rațiune care să fie scoasă dintr-o diferență aflată în ele însele. Așadar, ceea ce Sf. Toma a recunoscut cu privire la inteligențele separate, despre care el afirmă că nu diferă niciodată numai numeric, trebuie să se spună și despre celelalte lucruri: niciodată nu se găsesc două ouă, nici două frunze, ori două semințe într-o grădină, perfect asemănătoare una cu alta. Prin urmare, similitudinea perfectă nu are loc decât în noțiunile abstracte, în care lucrurile nu sunt luate în seamă în toate privințele, ci numai după o manieră determinată de a le considera: de exemplu, atunci când luăm în considerare în mod exclusiv figurile, neglijăm cu totul materia figurată; de aceea, două triunghiuri pot cu toată îndreptățirea să fie considerate asemenea în geometrie, deși nu se află nicăieri două triunghiuri materiale perfect asemănătoare. Și, cu toate că socotim aurul sau celelalte metale și tot așa sărurile și multe lichide drept corpuri omogene, aceasta nu se poate admite decât în mare și, de fapt, nu este adevărat nici în acest fel.

Mai urmează apoi că *nu există denotații pur extrinseci* care să nu aibă pe lângă aceasta un fundament în însuși lucrul denumit⁶. Căci trebuie, într-adevăr, ca noțiunea subiectului denumit să cuprindă în sine noțiunea predicatului. În consecință, de câte ori se schimbă denotația unui lucru, trebuie să se producă o variație în lucrul însuși. *Noțiunea completă sau perfectă a unei substanțe singulare cuprinde în sine toate predicatele sale, trecute, prezente și viitoare*⁷. În orice caz, faptul că predicatul viitor care urmează să se întâmple este deja acum adevărat înseamnă că el este conținut în noțiunea lucrului. Prin urmare, în noțiunea individuală perfectă a lui Petru sau a lui Iuda, considerate sub unghiul de vedere al posibilității, făcând abstracție de decretul divin al creării lor sunt cuprinse și sunt văzute de Dumnezeu toate cele ce li se vor întâmpla, atât cele necesare cât și cele libere.

De unde este evident că Dumnezeu a ales, dintr-o infinitate de indivizi posibili, pe aceia pe care îi consideră a fi în cel mai înalt grad în conformitate cu scopurile supreme și ascunse ale Înțelepciunii sale; și, ca să vorbim exact, El nu decide ca Petru să păcătuiască, ori Iuda să fie osândit, ci decide numai ca, dintre toți indivizii posibili, să ajungă la existență Petru, care va păcătui (în mod cert și, totuși, nu în chip necesar, ci liber), și Iuda, care urmează să sufere osânda. Altfel spus, El decide ca noțiunea posibilă a lor să fie actualizată. Și, cu toate că mântuirea viitoare a lui Petru este conținută în noțiunea posibilă eternă a lui, totuși aceasta nu are loc fără concursul Grației, căci în aceeași noțiune perfectă a acestui Petru posibil este de asemenea conținut, în calitate de posibilitate, însuși sprijinul Grației divine ce i se va acorda⁸.

Orice substanță singulară cuprinde în noțiunea sa perfectă Universul întreg și toate existențele trecute, prezente și viitoare, care se află în acest univers. Căci nu există nici un lucru căruia să nu i se poată atribui, plecând de la un alt lucru, o denominație adevărată, de comparație cel puțin, ori de relație. Dar nu există nici o denominație pur extrinsecă. Am demonstrat aceeași teză în multe alte maniere, care concordă între ele.

Mai mult, toate substanțele singulare create sunt expresii diferite ale aceluiași Univers și ale aceleiași cauze universale, anume ale lui Dumnezeu; dar acestea variază prin perfecțiunea expresiei⁹, ca reprezentările sau scenografiile diferite ale aceluiași oraș, văzut din puncte diferite.

*Orice substanță singulară creată exercită o acțiune și o pasiune fizică asupra tuturor celorlalte. Căci, producându-se o schimbare în una dintre ele, rezultă de aici că îi răspunde o schimbare oarecare în toate celelalte, întrucât denominația este diversificată. Și aceasta se acordă cu experiențele naturale, – căci vedem cum într-un recipient umplut cu lichid (un astfel de recipient fiind și Universul întreg) o mișcare produsă în mijloc se propagă către extremități, cu toate că devine din ce în ce mai insensibilă, pe măsură ce se îndepărtează de origine. Riguros vorbind, se poate spune că *nici o substanță creată nu exercită o acțiune metafizică sau o influență asupra alteia*. Căci pentru a nu mai spune nimic despre faptul că nu se poate explica în ce mod ceva dintr-un lucru ar trece în substanța altui lucru, s-a arătat deja că din noțiunea fiecărui lucru decurg deja toate stările sale viitoare; ceea ce numim cauze sunt, la rigoare metafizică, numai *rechizite*¹⁰ concomitente. Aceeași teză e pusă în lumină prin aceleași experiențe naturale; de fapt,*

corpurile își răsfrâng acțiunea asupra altor corpuri numai prin forța propriului lor resort, și nu datorită unei forțe externe; aceasta cu toate că a fost nevoie de un alt corp pentru ca resortul (care provine de la ceva extrinsec corpului) să poată să acționeze.

*Admițând de asemenea diferența dintre suflet și corp, se poate explica prin aceasta uniunea lor, fără ipoteza vulgară a influenței, care este inteligibilă, și fără ipoteza cauzelor ocazionale, care apelează la un *Deus ex machina*. Căci Dumnezeu a instituit sufletul, ca și corpul, de la început, cu o înțelepciune și cu atâta artă încât, din faptul însuși al constituirii sau noțiunea primă a fiecăruia, tot ceea ce are loc în unul corespunde de la sine în mod perfect cu tot ce se petrece în celălalt, întocmai ca și cum s-ar trece din unul în altul; este ceea ce eu numesc, la rândul meu, *ipoteza concomitenței*. Aceasta este adevărată cu privire la toate substanțele din întregul Univers, dar nu este la fel de sensibilă în toate, așa cum este în privința sufletului și corpului.*

Nu există vid. Căci părțile diferite ale spațiului vid ar fi de fapt perfect asemănătoare și congruente între ele, și n-ar putea să fie distinse din ele-însele, astfel încât ele s-ar diferenția numai numeric, ceea ce este absurd. Se probează în același mod ca și în cazul spațiului că timpul nu este un lucru.

Nu există atomi sau, mai degrabă, nu există corp atât de mic încât să nu fie în mod actual subdivizat. Prin aceasta, chiar în momentul în care suferă o acțiune din partea tuturor celorlalte părți ale Universului, el primește de la acestea un oarecare efect, care trebuie să producă o variație în corp; mai mult, el chiar a conservat toate impresiile trecute și conține de mai înainte pe cele viitoare. Și dacă cineva ar spune că

acest efect este conținut în mișcările comunicate atomului și că distribuie efectul în întreg, fără a-l diviza, i se poate răspunde că nu numai efectul trebuie să rezulte în atom din toate impresiile din Univers, ci și că, invers, starea întregului Univers trebuie să fie inferată pornind de la atom, adică din efect, cauza sa; dar, pe de altă parte, nu se poate infera, în mod regresiv, numai din singura figură a atomului și din mișcare, prin câteva impresii pe care el le-a primit; aceasta întrucât aceeași mișcare poate să rezulte din impresii diferite, fără a mai vorbi de faptul imposibilității de a aduce vreo rațiune pentru care corpurile de o anumită micime n-ar mai fi divizibile mai departe. De unde urmează că *în orice parcelă a Universului este conținută o lume de o infinitate de creaturi*. Totuși, conținutul nu-i divizat în puncte, nici divizat în toate manierele posibile. Nu este divizat în puncte fiindcă punctele nu sunt părți, ci extremități; nu este divizat în toate felurile posibile deoarece același *continuu nu conține toate creaturile*, ci numai o progresie determinată la infinit din numărul lor. De pildă, a pune o dreaptă și toate părțile obținute prin dichotomie înseamnă a face să apară alte diviziuni decât cele prin triseționare. *În lucruri, nu există nici o figură actuală determinată*; căci nici una nu poate să răspundă infinității de impresii. De aceea, nu există nici ceva, nici elipsă, nici o altă linie pe care am putea să o definim, dacă aceasta nu este prin intelect; întocmai așa cum nu există linii înainte ca ele să fie trasate, nici părți, înainte ca ele să fie separate.

Întinderea, mișcarea, înseși corpurile, în măsura în care le reducem numai la aceste noțiuni, nu sunt substanțe, ci fenomene veritabile, cum sunt curcubeele și perhileele. Căci nu există figură *a parte rei*, iar corpurile, dacă sunt

considerate drept simplă întindere, nu sunt o singură substanță, ci mai multe.

Substanța corpurilor reclamă ceva lipsit de întindere, dacă nu ar exista nici un principiu de realitate a fenomenelor sau de veritabilă unitate a acestora: ele ar fi totdeauna considerate ca mai multe corpuri și niciodată ca unu, și deci în realitate nu ca mai multe. *Cordemoy* proba printr-un argument similar atomii. Dar, întrucât atomii sunt excluși de noi, nu rămâne decât ceva lipsit de întindere, un analog al sufletului, și care se numea altădată formă sau specie.¹¹

O substanță corporală nu se poate naște, nici pieri decât prin creație sau prin anihilare: într-adevăr, odată ce durează, ea va dura întotdeauna, căci nu există nici o rațiune de diferență; disoluțiile părților corpului nu mai au nimic comun cu destrucția corpului însuși.

Pentru acesta dar, *ființele animate nu se nasc și nu pier, ci numai se transformă*¹².

Note

¹ *La Logique de Leibniz*, p. 204, și textele citate (nota lui M. Fichant).

² În „Note”, C. Floru precizează: „Adevărurile necesare au caracter intrinsec, mai târziu se va zice analitic; adevărurile contingente sunt extrinseci sau sintetice, ele vizează ceea ce e numai posibil” (*op. cit.*, p. 49).

³ În același context, C. Floru scrie: „se constată că Leibniz înscrie principiul rațiunii suficiente, pe care îl consideră invenția sa, înaintea celorlalte principii logice (identitate, noncontradicție, terț exclus), despre care nici nu se crede obligat a trata aici” (*Ibidem*).

⁴ Cf. *La Logique de Leibniz*, p. 227, și textele citate (nota lui M. Fichant).

⁵ Este principiul „identității indiscernabililor”, prezentat în *Monadologie* (8, 9), apoi în *Nouveaux*

CUPRINS

Notă asupra ediției	5
Mărturii, aprecieri	13
ADEVĂRURI PRIME.....	17
DESPRE CHARACTERISTICA UNIVERSALIS...	21
DE LOGICA NOVA CONDENDA	43
FUNDAMENTA CALCULI RATIOCINATORIS ...	55
Despre principiul continuității	71
Despre infinit. Din corespondența dintre Leibniz și Varignon	79
Noul sistem privind natura și comunicarea substanțelor, precum și unitatea care există între suflet și corp	91
PRINCIPII RAȚIONALE ALE NATURII ȘI ALE GRAȚIEI.....	109
NOI ESEURI ASUPRA INTELECTULUI UMAN	127
Prefață.....	129

POSTFAȚĂ.....	161
1. Leibniz astăzi.....	163
2. Ideea „lumilor posibile” și reconstrucția modernă în filosofie.....	209
ANEXE.....	231
1. Tabel cronologic.....	233
2. Lista principalelor ediții – Leibniz.....	243
3. Traduceri în limba română	247